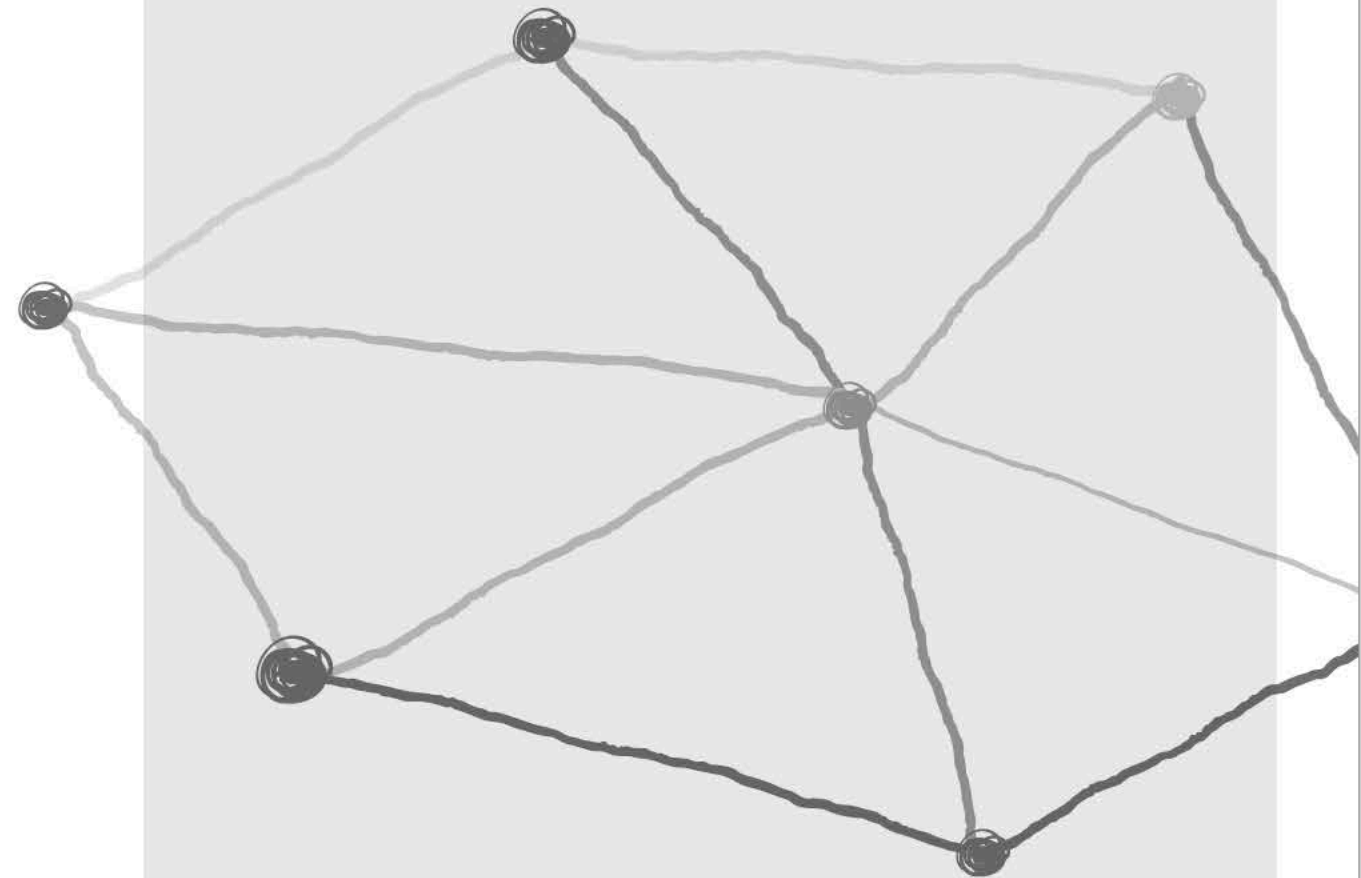
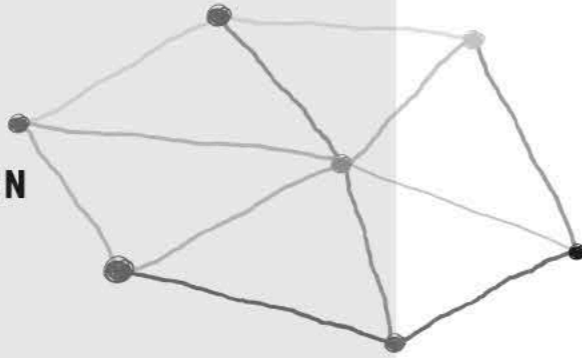

**PERSPECTIEF 9:
DE APARTE KIJK
VAN JEUGDZORG OP
GEÏNTEGREERDE ZORG**

Luc Deneffe

IN 100 WOORDEN

292

Zegt een jongere uit de jeugdzorg: 'Ik moet er zijn voor elf hulpverleners die me helpen.' Het is een beetje de wereld op z'n kop. Geïntegreerde zorg zou net het omgekeerde moeten zijn. Informele en formele zorg, waarin warme menselijke relaties centraal staan. Zorg die de rechten en zingeving van de jongere borgt. Zorg die zich inschrijft in het dagelijkse leven van de jongere, op diens vraag en maat. Dat is het tegengestelde van voortdurende perfectionering en fragmentering, die uiteindelijk uitmonden in de vervreemding voor het systeem van wie zorgt en zorg krijgt. Een radicale omslag is nodig, voor beiden.

293

INLEIDING MET VELEN AAN DE TAFEL?

Laat ik deze bijdrage openen met een reeks citaten van jongeren voor wie jeugdzorg 'dagelijkse kost' is. Laten we ze Jessy en Angelo noemen, al zijn dit niet hun echte namen. (Jessy vertelde haar verhaal eerder al aan het begin van dit deel, maar hier zoomen we in op enkele specifieke aspecten uit haar getuigenis.) Welke antwoorden krijg je van hen op de vraag wat goede jeugdzorg is?

Angelo, wat is goede jeugdzorg voor jou?

'Ik wil zelf kunnen beslissen wat er met mij gaat gebeuren. Ik wil dat er met mij gepraat wordt als het over mij gaat.' Oeps, die zit. Heeft Angelo dan het gevoel dat dit niet of onvoldoende gebeurt? 'Ik begrijp niet hoe je als begeleider kunt zeggen "ik ben met verlof" als je weet dat ik geen slaappleats heb.' Scherper kun je het niet verwoorden, dunkt me. Wat verwacht een jongere van jeugdzorg? In de eerste plaats geholpen worden. En liefst van al onmiddellijk en niet pas wanneer een comité van wijzen daar zijn zegje over heeft gedaan.

Goed, maar wat ambieer je dan voor jezelf, voor je toekomst? (Laten we het wat opentrekken.) Wat wil je? Waarom leef jij? 'Waar ik van droom: ik wil gelukkig zijn. Zo klaar is dat.' En dan volgt: 'Ik zou graag terug bij mijn mama wonen, maar ik weet dat dat niet gaat. Het zal nooit meer gaan. Of misschien over veel jaren als het terug mag. Ik weet dat dit mij gelukkig zou maken, maar nooit zal zijn.' Pijnlijkster wordt het niet.

Vandaag is hij zeventien jaar oud en heel erg *streetwise*. Hoe heeft hij ruim tien jaar jeugdzorg ervaren? 'Als jong kind praatte ik minder. Niet omdat ik niets wist. Gewoon, omdat ik schrik had dat er iets gebeurde wat nog slechter was. Omdat je dan je mama die niet goed voor je zorgt, ook nog eens kwijt bent. En dat wil je echt niet.'

Angelo bekijkt de jeugdzorg erg vanuit zichzelf. Terecht. Het *gáát* ook om hem. 'Ik wil dat alles geprobeerd wordt.' Heeft hij dan het gevoel dat dit niet gebeurt? En hoe doe je dat 'alles proberen'? Veel hoeft dat soms niet te zijn. Angelo die zegt: 'Ik

was acht en zat in een internaat. Die opvoedster kwam mij halen en zei gewoon: "Ik zie dat het niet goed met je gaat, wat is er?" Die was er.' Is dat niet waar het om draait? Je hoeft niet met velen te zijn, zolang er maar iemand aanwezig is.

Het verhaal van **JESSY - DEEL I**

Jessy is nu zelf mama. Na jaren in de jeugdzorg. Ook haar zoontje vraagt bijzondere zorg. Terugkijkend op haar eigen jaren in de jeugdzorg verzucht ze, 'Mijn droom voor de komende jaren is hem gelukkig te maken.' Voor haar kent het aanbod van de jeugdzorg nog te veel hokjesdenken. Er is veel afbakening, er zijn veel limieten. Het moet allemaal passen in een vakje. 'Ik ging van begeleider naar begeleider. Je krijgt de kans niet om vertrouwen op te bouwen: je komt binnen, begint aan iets en voor je het weet, word je weer doorgeschoven ... Het is telkens weer opnieuw beginnen, opnieuw je verhaal doen.' Opnieuw opboksen tegen vooroordelen en tegen mensen die niet geloven welke jeugd je hebt gehad. Ze heette een aandachtstrekker te zijn. Niemand wist wat met haar aan te vangen. Niemand kreeg vat op haar en haar problemen. Dus dan moest een ander het maar oplossen, in een andere zorginstelling. Een doorgeschoven kind en later jongvolwassene. Zou het vandaag anders zijn?

WAT IS GOEDE JEUGDZORG?

Goede zorg vertrekt niet echt uit een hulpvraag of een diagnose van een probleem. En nog minder vanuit een programma. Goede jeugdzorg bekijkt mee hoe je een droom realiseert. Hoe realiseer je wat écht van belang is? Als zingeving de leidraad is in goede jeugdhulp, dan bestaat de uitdaging erin de ouders, de jongere of het kind, de mantelzorger, de vertrouwenspersoon in staat te stellen een taal te geven aan wat voor hen van belang is. Wat geeft zin aan wie ze zijn of wat ze doen? En als niet duidelijk is wat een jongere of kind wil, dan is goede jeugdzorg samen op stap gaan om die zin te vinden. Dit gebeurt in dagelijkse dingen en gesprekken. Samen dingen doen, menselijke interactie, tijd geven aan de tijd die nodig is. Jeugdzorg is het ambacht van de sociaal werker. Met als doel mensen hun gelaagde identiteit te laten ervaren en expliciteren. Zo wordt ze duidelijker voor henzelf en voor de anderen.

Zin geven omvat de elementen 'betekenis' én 'goesting'. Het Franse woord *envie* verbindt het woord *goesting* bovendien aan het leven. Angelo en Jessy spreken zelf voortdurend over hun 'droom'. Een medewerker van het Museum M in Leuven suggereerde dat we in de hulpverlening best wat meer zouden kunnen doen met 'verbeelding'. Verbeelding kent namelijk geen grenzen.

Wat we samen beogen is een basisdiagnose. Zingeving is geen individuele constructie. Ze is vervlochten met wat er rondom ons gebeurt. Dit maakt zingeving waanzinnig uniek en complex. Dat heeft gevolgen voor de aanpak. Vervlochten zijn met wat om je heen gebeurt, veronderstelt een vervlochten actie. En dus geen som van naast elkaar staande specialisaties. Een jongere in de jeugdzorg ervaart het handelen dikwijls zoals een patiënt de behandeling van ziekte ervaart. Niet als een eenheid (wat ze in feite is), maar als een labyrint waar het lijden verdeeld wordt over hokjes, afvinklijstjes en procedures. Het is het tegenovergestelde van holistisch.

Het verhaal van **TRES**

TRES is een project waarbij kinderen en jongeren samen met kunstenaars aan de slag gaan. Oorspronkelijk was het opgezet door jeugdhulpverleningsorganisaties met de steun van culturele organisaties. Tegenwoordig is het ingebed bij TRILL, een socioculturele organisatie die dit aanbod nu verbreedt naar andere organisaties. TRILL gaat mee op zoek naar kunstenaars, wanneer een jongere aangeeft betekenis en goesting te vinden in een kunstuiting. TRILL engageert zich ertoe een kunstenaar te zoeken met wie de jongere een klik maakt. Een mooi gevolg is dat de kunstenaars zelf de vraag stellen hoe ze er kunnen zijn voor jongeren voor wie het leven minder evident is.

IEDEREEN AAN TAFEL

Over welke tafel hebben we het dan? Niet over de hulpverleningstafel, met daarop laptops en dossiers. Eerder is het de keukentafel. Hulp en zorg sluiten aan op het leven van de mensen. Die moeten niet aanschuiven aan de tafel van de hulpverlener. Als de hulpverlening, de hulpverleningslogica en hulpverleningstaal centraal

staan, dan zijn we net ver van huis. 'Ik ben geen stappenplan', gaf een jongere ons terug. Zingeving is ons kompas. Het is het enige dat ons aanstuurt.

Zorg is deel van het samenleven, van waar we werken, waar we leven, waar we onze vrije tijd doorbrengen en waar we thuis zijn. Van jeugdhulp verwachten ze dat ze inzet op een contextgerichte werkwijze. 'Zij zet daarbij in op de eigen krachten van minderjarigen en wie hen omringen.'

296

Met de juiste mensen aan de tafel

Angelo zegt: 'Ik moet er voor elf mensen zijn, die me helpen. Kunnen die niet samen spreken en dat er dan één of een paar zijn die me komen zien?' Boeiend hoe Angelo het formuleert. Hij moet er zijn voor de hulpverleners. De wereld op zijn kop.

De sociaal werker kijkt naar de volle breedte van het leven van wie zorg nodig heeft. Hij of zij staat mee in de storm. Het is iemand die maakt dat zorg geven kansen laat. De sociaal werker mobiliseert de mensen die ertoe doen. Ze komen uit de nabije omgeving, uit de warme samenleving. Het zijn bijvoorbeeld de leerkracht, de scoutsleidster, de vriend. Daarnaast legt hij contact met welwillende burgers en hulpverleners. Kenmerkend voor die mensen en organisaties: ze willen iets betekenen. Het zijn de partners die een stap vooruitzetten, wanneer het moeilijk gaat. Zij zoeken niet naar redenen om iets niet te doen. Omdat het niet past of omdat de ander daar beter toe in staat is. De sociaal werker smeedt met hen een coalitie die zingeving mogelijk maakt. Het doet er in de eerste plaats toe dat déze mensen mee aan de tafel zitten. *The Coalition of the willing.*

Daarnaast kunnen op diverse domeinen ad-hocexpertises betrokken worden. Die specialisten komen er pas bij na overleg van mensen uit de coalitie. Ze krijgen gericht vragen met het oog op wat de kring voorheen besliste, of ze krijgen vragen om informatie. Op vraag van de jongere en de gevormde coalitie appelleert de sociaal werker niet vrijblijvend mensen en organisaties op de rol die de samenleving hun toebedeelde. Hij of zij investeert tijd in overleg. Niet als paraplu of schakel in een verwijs- en doorverwijsindustrie, maar omdat het werkt en nuttig is. Daarop trekt diezelfde sociaal werker zich terug en laat aan zet wie zich inzet. Wanneer een storm opsteekt en de coalitie broos is, verschijnt hij of zij weer stuttend en ondersteunend. Ook dan niet overnemend.

Het verhaal van DE BOOMGAARD

LIVEZ is een coöperatie met zeer verschillende partners uit de hulpverlening (Oostrem vzw, De Wissel vzw, De Wingerd vzw, Zorg Leuven, het Stadsmakersfonds cv). De komende jaren bouwt ze in Kessel-Lo aan de 'De Boomgaard'. Dat wordt een inclusief woonproject waar mensen met verschillende zorgnoden de kans krijgen om aangepast te blijven wonen in hun eigen buurt. De plek wordt tegelijk een buurtontmoetingsplek.

Het gaat dan om mensen met een beperking, mensen met (jong)dementie, kwetsbare jongvolwassenen en gezinnen, ouderen met een zorgbehoefte. De woningen worden gebouwd volgens het principe 'Universal Design'. Ze kunnen dus meegroeien met een veranderende behoefte en er is geen voorafname voor specifieke doelgroepen. Samen met de buurt worden de noden in kaart gebracht en nagegaan wie voor het project in aanmerking komt.

Dit project stelt de hulpverlening, zoals ze tot nu toe in de diverse organisaties georganiseerd wordt, in vraag. Een buurtwerker, een opbouwwerker die aan community building doet, zorgt voor nabijheid, beluistert en zoekt mee naar oplossingen. Als die oplossingen bij burens en vrienden te vinden zijn, kan meer gespecialiseerde zorg uitgesteld worden. En dat kan bijvoorbeeld door inschakeling van thuiszorgdiensten, zelfstandige verpleegdiensten. Het motto van het project is: 'Zo gewoon, zo lang als mogelijk, zo gespecialiseerd als nodig.'

297

Wat is normaal?

'There comes a point where we need to stop just pulling people out of the river. We need to go upstream and find out why they're falling in', zei Desmond Tutu ooit. Jongeren overrompelen wachtlijsten. Wachtlijsten hebben in die zin iets democratiserends. Ze confronteren er ons als volwassenen mee dat we het blijkbaar niet zo goed gedaan hebben. Misschien moet er niet een therapeut voor iedere jongere staan wachten. Misschien is er meer nood aan een samenleving die het therapeutische in zich heeft. Of moet de samenleving zelf in therapie. Is het niet duurzamer om als hulpverlener te werken aan de samenleving?

Overigens valt te betreuren dat het vallen en opstaan dat opgroeien met zich meebrengt, binnen de jeugdzorg steeds weer vereenzelvigd wordt met nood aan geestelijke gezondheidszorg. De groep mensen die nog voldoet aan de maatschappelijke normen krimpt alsmaar in. Normaliteit beperkt zich tot een smalle strook, waar slechts een beperkt aantal mensen zich staande houdt. Wat is de betekenis van normaal als ze afgemeten wordt aan een onmogelijk ideaal? Voor de hulpverlener en hulpverlenende organisatie is bescheidenheid en meer terughoudendheid geboden. Laten we stoppen met het escaleren van de professionele hulp en initiatieven. Laten we niet meer verwachtingen creëren die zo'n escalatie inherent oproepen. Creëert ons aanbod niet te veel de vraag? Als burger dien je de illusie van onmiddellijke en eindeloze hulp voor een perfect leven los te laten. De samenleving dient zich te bezinnen over haar mensbeeld. Van daaruit kan ze haar aandeel erkennen in wat zich voordoet en beslissingen nemen in wat zij kan bijdragen.

298

HULPVERLENING IS TE VEEL EEN SYSTEEM

Hulpverleningsorganisaties hebben een aantal specifieke kenmerken. Ze zijn tegelijk fijnmazig en wijdvertakt. Ze werken (kosten)efficiënt en rationeel. Ze zijn hiërarchisch, dominant en bureaucratisch georganiseerd. Het systeem en zijn deelnemers geloven in de maakbaarheid van de mens.

En toch. De crisissen en disrupties van de afgelopen jaren maken duidelijk dat het niet meer werkt. De schijnbaar gecreëerde meerwaarde heeft een enorme schaduwkost. Het systeem heeft het overgenomen van de hulpverleners, de leidinggevenden, de mensen op de vloer en de mensen met een zorgnood. Het systeem veranderde van middel tot doel. Een parallel met de economie? De zorg is niet meer van de mensen maar van structuren. Wat de jonge Angelo daarover zegt: 'Veel hulpverleners zijn precies robotten.' Is dat wat er met de mens in de hulpverlener gebeurd is? En is de zorgbehoevende mens gereduceerd tot een cliënt? Cliënten staan ten dienste van het zorgsysteem. Ze zijn een productiefactor zoals land en natuurlijke hulpbronnen dat zijn in een economisch systeem.

Helaas, het systeem wint nog altijd aan belang. Systeem mensen die het allemaal goed bedoelen, bestendigen het. Ze zijn in grote aantallen nodig in al die organisa-

ties binnen het systeem. Van die systeem mensen vertrekken opdrachten tot registratie, tot inventarisering, tot onderzoek, tot overleg, tot deelname aan werkgroepen, tot rapportering enzovoort. Durven we nog beweren dat dit alles toegevoegde waarde heeft? Toen een vorige minister van Welzijn als richtlijn gaf dat iedere begeleider minstens 60% van de tijd in contact moest staan met de jongere of de context, werd welzijnsland lijkbleek.

Organisaties willen zich bestendigen. Om geen risico te lopen, moeten ze zich conformeren, dus zetten ze in op beheersing. Daartoe worden allerlei procedures geïnstalleerd. Met kwaliteitscontrole, die niet meet waar het om gaat. Controle van het kwaliteitssysteem binnen een organisatie kijkt eerder na of de procedures gevolgd zijn, en niet of het gezin of de jongere er uiteindelijk beter van werd. Het mag duidelijk zijn dat dit de discretionaire ruimte, de ruimte voor creativiteit en innovatie, meer dan belemmert.

299

Zijn wij doorgeslagen in specialisatie?

In de zoektocht naar de verbetering van het eigen aanbod is de hulpverlening geëvolueerd tot vakjes. Jongeren horen erin te passen om kwalitatieve hulp te krijgen. Als dan het eigen aanbod niet voldoet, zoeken we naar het vakje dat beter aansluit bij wat de jongere wel nodig zou hebben. Of we bekijken hoe de expertise uit verschillende vakjes aan elkaar gelinkt kan worden. Nooit wordt onderzocht of het creëren van steeds meer vakjes net de oorzaak is waarom een jongere geen gepaste hulp krijgt. Het ultieme vakje voor de jeugdzorg lijkt de beveiligende psychiatrie te zijn. De psychiatrie krijgt hierdoor te maken met verwachtingen waaraan zij nooit kan voldoen. Jeugdzorg wordt zo een professioneel doorschuifstelsel, waarbij hulpverleners zichzelf ontcrachten. Hoe vatten een jongere of diens ouders een zoveelste af- of doorverwijzing op? 'Men wil ons hier niet, we beantwoorden weer niet aan de verwachtingen, het moet wel heel erg zijn.'

Hulpverlening neemt in de samenleving veel plaats in. Dat heeft een effect op de burger. Niet-normaal gedrag krijgt meer en meer een label, inclusief een wetenschappelijke duiding. Een nieuw label vraagt om een extra opleiding. Een opleiding heeft een specialist nodig. Een specialist kan niet zonder een supervisor of een overleg met andere specialisten. Het systeem ontwikkelt zich in haar specialisatiesilo. De 'gewone' naaste hulpverlener en de welwillende burger worden han-

delingsverlegen. Vervreemding slaat toe. Deze specialisatiefocus houdt een ander gevaar in: de insteek van specialisatie is per definitie aanbodgestuurd. Op zich is dat geen probleem, maar er schuilt een addertje onder het gras. Specialisatie kan, maar dan enkel op afroep en wanneer ze ingepast is in het zingevingspad dat de jongere met zijn coalitie wil bewandelen.

300

Het verhaal van JESSY – DEEL II

'Ik was op zoek naar een band, naar vertrouwen, naar warmte, naar iemand in de hulpverlening die niet vertrekt vanuit een professioneel perspectief, vanuit de boeken, vanuit de theorie en de wetenschap, maar die mij erkende als individu. Een persoon die luisterde naar mijn verhaal, die mij het gevoel gaf thuis te zijn. Wat ik vooral ervaarde, was een hulpverlening die afstandelijk en onpersoonlijk was. Die hoofdzakelijk stoelde op professionaliteit, maar te weinig op menselijkheid en mededogen.'

Wat met integrale Jeugdhulp?

De structuur Integrale Jeugdhulp beoogt hulp en zorg op maat te bieden. Dat gebeurt na analyse van de hulpvraag en in een sectoroverschrijdende samenwerking tussen jeugdhulpaanbieders en na een intersectorale afstemming van het jeugdhulpaanbod. Tegelijkertijd houdt ze echter de verschillende sectoren in stand. Wat wil zeggen dat de bestaande organisatiestructuren bepalend blijven. Gelukkig zien we dat de structuur Opgroeien vrije tijd en school wel als evenwaardige partners beschouwt. Dát is echte integratie, de zorgverlening voorbij.

En dus is het jammer om in de meest recente en vernieuwende visienota 'Vroeg en nabij' van het beleidsdomein Welzijn, Volksgezondheid en Gezin te lezen dat prioritair gekozen is voor interne optimalisering, waarbij andere domeinen die daar dicht bij aanleunen zoals onderwijs en jeugdwerk, enkel uitgenodigd zijn voor dialoog, niet voor het samen schrijven. Met als risico op een verder verknoopte hulpverlening over sectoren heen die het specialiseren en de gevolgen daarvan alleen maar zal bevestigen.

En wat nu?

Er is in de jeugdzorg nood aan een radicale omslag om tot integrale zorg te komen. Verdergaan op de ingeslagen weg, de platgetreden paden, is geen optie. Laten we opnieuw even Jessy aan het woord. 'Ik heb de indruk dat de struikelblokken en de problemen een generatie later nog altijd dezelfde zijn.' Als kinderen en jongeren niet aan de verwachting van de hulpverlening voldoen, weten we het eigenlijk niet meer. Dan komen de voor de hand liggende oplossingen op tafel: meer geld, nieuwe protocollen, bijkomende kwaliteitssystemen, nieuwe modellen, bijkomende doelgroepen, meer specialismen, nog meer controle enzovoort. Zo raakt het bestaande systeem steeds meer geperfectioneerd, terwijl het zelf in feite onderdeel is van het probleem en de vervreemding ervan in de hand werkt.

Welke organisatievorm we kiezen, altijd dient de mens die zorg vraagt of zorg geeft het onderwerp te zijn. Van controle en beheersing tot vertrouwen. Van rationeel tot menselijk en warm. Met veel aandacht voor de relatie. Kostenefficiëntie moet plaats reserveren voor tijd en ruimte. Hiërarchie en lijnstructuren moeten evolueren naar rizomatische structuren – vergelijkbaar

met de loopbanen van een mol, niet één ingang of één uitgang – en cirkels. Gedeelde verantwoordelijkheid en samenredzaamheid maken dat 'zorgen voor' verandert in 'zorgen dat'. De vier basiswaarden die daarvoor nodig zijn, kun je omschrijven als: graag zien, samen zijn, grenzen verleggen en doen.

Zorg dient terug te kruipen in ons leven en samenleven. Enkel wanneer dat nodig is, schakelen we daarbij hulpverlening in, bescheiden, tijdelijk en met expertise. Aan de hulpverleners om zich in die orde in te schrijven in het leven van wie opgroeit. Om dat opgroeien op die manier echt mogelijk te maken. Tegelijk heeft de hulpverlener oog voor wie opvoedt of wie de opgroeiende jongere omringt. Hulpverleners zijn dan hoopverleners. Ze hebben niet langer de intentie het leven over te nemen, te organiseren, te problematiseren, te therapeutiseren, maar het te faciliteren.

301

ACTIE PLAN

- Herbekijk het zorgaanbod (i.e. het zorgsysteem).
- Breng hulpverlening aan jongeren terug naar de essentie: zoeken naar zingeving.
- Maak dat alle zorgverleners hun plaats en rol kennen: wat heeft de jongere echt nodig?
- Herbekijk het zorgaanbod en maak er de mens opnieuw het onderwerp van.

UITDA GING

- Hoe komen we als samenleving tot jeugdzorg waarbij we jongeren niet uit het water redden, maar hen er niet eerst in duwen?
- Hoe timmeren we aan jeugdzorg die terugkeert naar de essentie: de jongere op zijn weg bijstaan?
- Hoe zorgen we ervoor dat jongeren in nood (tijdelijk) snelle en efficiënte hulp krijgen, zonder het leven uit het oog te verliezen?

PERSPECTIEF 10: DE ROEP OM GEÏNTEGREERDE ZORG VOOR JONGEREN MET SPECIALE NODEN

Stef Decoene

